

ПРЕДГОВОР

През последните години, при срещи на редколегията на списание „Българска етнология“, често се дава израз на нарастващата носталгия към разработки на класически антропологични теми и представянето им на неговите страници в модерен български прочит. Настоящият брой е с фокус върху един от вечните подобни сюжети, квинтесенция и средоточие на научната проблематика на дисциплината, както и израз на нейния исторически път, на въздиганията и колебанията ѝ, на парадоксите, несигурностите и триумфа ѝ: „ДАР, ДАРЯВАНЕ, ДАРИТЕЛСТВО“ – три великолепни цивилизационни прояви на човечеството, които извисяват личността и групата, дефинират ги и открояват техните качества, като ги наместват в особеното за всяко време и място социално общуване.

Антропологичното мислене върху тези културни феномени е целенасочено отдавна от основополагащите разработки на Марсел Мос, Жорж Батай, Луис Хайд, Жак Дерида, Ан Карсън, Морис Годелие, Ралф У. Емерсън и много други и продължава да се обогатява и в наши дни. Макрорамката на дарообмена е представена и интерпретирана в най-широкия диапазон на човешкото общжитие: от постигане на социална власт (Мос), през икономика на разходите и излишъците на богатство и енергия (Батай), до разглеждането му в контекста на творческата дейност (Хайд) и постигането на любов, спечелване на афинитет и признание (Емерсън); от тълкуването му като обемане на философското време (Дерида), до това като форма на циркулираща социална поръчка (Годелие). Напоследък се представиха и развиха също така феминистката теория за дара, както и такава, според която подаръкът и щедростта въздействат върху отношенията между културно различните индивиди и групи (Макнълти, Дипроуз). Непрекъснато се появяват и нови отправни точки – възстановка на известни, преосмислени или коригирани, както и на напълно непредставени досега и изглеждащи екстравагантни тълкувания на социални явления в контекста на дара: гостоприемството и дебатът за бежанците и отношението на страните-приемници; концепцията и етичното тълкуване на даряването на човешки органи и биологичен материал; дарът в благотворителността и социалната солидарност; отношенията на патронаж при съвременните научни и други грантове, разглеждани като дарове, и пр. Тези теми присъстват все по-активно в програмите на конференции, научни срещи, сборници и четения по този конкретен сюжет или в рамката на въпроси от социалната комуникация. Ето защо проучванията върху дара и дарителството са своеобразна еманация и метафора на пътя на самата антропологична наука.

Въпреки че съвременните текстове върху дара и даряването са разнородни и с различна поанта (също и с различно качество), няколко характеристики се открояват като общи – вероятно защото за всички тях без изключение, отправна точка са мислите на Марсел Мос: дарът/подаръкът е изначална категория, той е в непрекъснато движение, но е и статичен като предмет; трите задължителни негови страни – да се даде, приеме и отвърне на дара, са валидни с широка вариативност за всички времена и култури; дарът е осъществен в социума

икономически, юридически, морално, естетически, религиозно и митологично, затова тази проблематика не може да се обеме от една единствена дисциплина. Изследванията и теоретизациите без изключение подкрепят идеята за дара и производните действия като за „тотален социален феномен“ или факт. Мисля, че класическите текстове върху дара, които авторите на настоящия брой ползват, както и създадените от самите тях, потвърждават и още една отправна точка на М. Мос: позитивистичния подход или придържането към културния факт преди правенето на теория върху явлението, а в най-общ план – признаване и отразяване значимостта на историята като контекст на генезиса на този тотален и специфичен културен феномен.

Настоящият брой е твърде еkleктичен като конкретика на културното присъствие на дара и дарообмена, както и като география на етнографския терен. Негово естествено въведение е обзорната статия на Галин Георгиев. Тя предлага едно проблематизирано историографско изложение на темата, пречупено не толкова през критичността на съвременния български автор, колкото през посоченото от него „благоговение от написаното“ досега. Но все пак, задълбоченото навлизане на Г. Георгиев в релевантна емпирия по темата във връзка с неговия дисертационен труд преди години, придава автентичност на анализа и изводите и му позволява да постигне търсеното контекстуализиране на гледните точки върху дара и дарообмена в световната класическа антропологична литература. С това статията отключва тематиката, като я поставя в разволя на няколко същностни дебата в науката, които следващите материали дискутират на основата на мащабно, но и задълбочено представен български и извънбългарски културен контекст. Всяка от следващите седем основни статии съдържа кратка или по-дълга въвеждаща историко-теоретична част, в които авторите допълват качествено и обогатяват представата за това, как съвременните учени „от периферията“ разбират и интерпретират изказаните идеи.

Географията на терена, както и историчността на проявите му, не са последователно спазени в подредбата на книжката: по-скоро тя е съобразена с движението от общотеоретична и общоисториографска визия върху темата към отделни конкретни полета в ритуалите (предимно от семейната обредност) и митологията на няколко засегнати етнически култури. Статията на Петя Банкова е върху подаръците към детето в различни обредни ситуации от ритуала „първа пита“. Авторката смята, че този обред загубва до голяма степен своя характер на обичай на преход и се превръща преди всичко в едно семейно тържество, една визита и повод за събиране на хора, които чрез присъствието си и най-вече чрез даровете си подпомагат новороденото и неговото семейство. Колективният материал на двама китайски тибетолози – проф. Су Фасианг и неговата докторантка Уанг Юеуей (възпитаница и на Центъра „Клод Леви-Строс“ в Париж), представят своя прочит на дароподнасяне към боговете в един от трите тибетски културно-лингвистични райони – Амдо. Текстът следва много близо анализа на М. Мос, като го апробира върху малко познатия и рядко използван в тази светлина тибетски материал. Той разказва за един съвременен ритуал на жертво- и дароприношение към Планинския бог и няколко териториални божества в тибетската общност и откроява антропологичните смисли

на взаимовръзка между трите социални поанти у Мос – жертвоприношението, молитвата и дароподнасянето. Следващата статия ни отвежда към Сибир и света на бурятския шаманизъм – още един район в света, който е класически за антропологията в сферата на дарообмена между божества и хора. Според автора Максим Михалев, изследовател от Института по етнология и антропология към РАН, в Бурятия в условията на нарастващото консуматорство в обществото и културата се проявява една нова черта на шаманството – „разделянето на обитателите на сакралния свят на ‘престижни’ и ‘непрестижни’“, и съответното трансформиране на даровете към тях според статута им. Тези два текста на чуждестранни колеги, освен въвеждането на едно ново и все още необичайно научно присъствие в българската етнологична периодика, свидетелстват, че на мироведно ниво дарителските (престационни) практики изразяват размяната между представителите на сакралния и профанния свят и осъществяват несвещената (хоризонтална) и свещената (вертикална) ритуална циркулация на ценности. Тая Бонева се спира върху проблема за взаимозависимостта между дара и гостоприемството в българската селска културна традиция. Темата е поставена в контекста на определящата роля на социалната структура на селското общество и групи, както и на препятствията, които малките и средни семейни домакинства трябва да преодолеят, за да постигнат хармония и се реализират на пазара извън общността. Авторката представя колективната размяна на подаръци в различните цикли календарни и житейски празници като стратегия за преодоляването на социални и природни кризи, в които селският колектив трябва да демонстрира единство. Младата изследователка Милена Маринова посвещава статията си на сватбеното даряване. То е показано в динамика и трансформация, особено активна към края на миналия век, като са открити както основните движещи сили в тези процеси, така и демографската специфика и тенденции. Статията предизвиква, а и включва разсъждения върху промените в характера на даровете и ритуалите на дароподнасяне, в сравнение с традиционния културен модел. Иновативна като авторово включване, като географско присъствие в българската етнологична периодика, но и като неразглеждана сфера в класическото представяне на ритуалния дарообмен е статията на друга млада антроположка от Виетнам, Нгуен Тхи Пионг Грам. Тя не само ни разказва за един неизвестен за българската публика обичай – дъвченето на плод от арекова палма, увит в бетелови листа, но издирва и показва неговото място като механизъм за успешна социална комуникация и го представя като утвърден дар между хора, които желаят да контактуват добре помежду си. Сюжетно в темата, но посветен на един частен аспект от даряването, е текстът на Анни Кирилова за „дарената архивна памет“ – хроника и мисли за това, какви хора, при какви обстоятелства и с какви идеи са дарили през годините архивни сборки и материали в Народописния архив на ИЕФЕМ.

Въпреки скромните си цели, с осемте си научни статии настоящата книжка на „Българска етнология“ се подрежда до европейските и световни броеве на научна антропологична периодика, които в последните две десетилетия посветиха свои издания на темата за Дара. Макар и оскъдни, представените в книжката и коментирани форми на дарообмен претворяват универсалния културен

код на дара за установяване и възпроизводство на социални връзки, за взаимодействие между хора, групи и общности. Те открояват Дара като механизъм за подкрепа и солидарност, за поставяне и демонстриране на зависимост, за упражняване на власт и превъзходство, за осъществяване и улесняване на комуникация, за стимулиране и усъвършенстване на социалното общуване.

В този брой съдържанието на рубрика „Материали“ също е свързано с неговата тема – там включваме три текста, които илюстрират многообразието и различните прояви на дароподнасянето и дарителството в наши дни, връзката им с промените в ценностите в отговор на новите социални дадености.

Еля Цанева